

Јовица Павловић*
<https://orcid.org/0000-0003-1477-7665>
Институт за европске студије
Београд, Србија

<https://doi.org/10.18485/sres.2024.3.2.6>
UDK 329.73:929 Принцип Г.
Прејледни научни рад
Примљен: 1.12.2024.
Прихваћен: 27.12.2024.

ГАВРИЛО ПРИНЦИП – БОРАЦ ЗА СЛОБОДУ ИЛИ ТЕРОРИСТА: ПЕРСПЕКТИВЕ САВРЕМЕНЕ СРБИЈЕ, ХРВАТСКЕ И БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ**

АПСТРАКТ

Гаврило Принцип, босански Србин који је 1914. године извршио атентат на надвојводу Аустроугарске Франца Фердинанда, остаје историјска фигура, око које постоје значајне контроверзе и комплексност у историјским наративима земаља насталих након распада бивше Југославије, што је посебно изражено у Републици Србији, Републици Хрватској и Босни и Херцеговини. Овај чланак се бави вишеслојним перспективама о Гаврилу Принципу у свакој од три поменуте државе, истражујући како се његови поступци и наслеђе памте, тумаче, разумеју и прослављају. Ослањајући се на методе праћења наратива и анализе садржаја/дискурса, чланак поставља питање да ли је Гаврило Принцип борац за слободу или терориста – херој или непријатељ – у очима данашњих Срба, Хрвата и Бошњака. Стога је чланак подељен у пет целина: увод, теорија и методологија, историјски контекст, перспективе из савремене Србије, Хрватске и Босне и Херцеговине, а расправа се заокружује завршним разматрањима. Постигавши свој циљ, у чланку се закључује да су перцепције Принципа уско повезане са специфичним националним идентитетима и различитим историјским сећањима сваке од три наведене нације, што – након ратова у Југославији – ограничава потенцијал за помирење на Западном Балкану стварањем заједничких историјских наратива.

Кључне речи: Гаврило Принцип, Први светски рат, Балкан, терориста, борац за слободу.

* jovica.pavlovic@ies.rs

** Овај рад је написан као део пројекта „Мој херој, твој непријатељ: Историјски наративи у изградњи националног идентитета у региону Централне и Југоисточне Европе”, који је подржао Вишеградски фонд путем гранта Вишеград+ бр. 22330095.

1. Увод

Гаврилов атентат на надвојводу Франца Фердинанда у Сарајеву 28. јуна 1914. године представља један од кључних догађаја у историји двадесетог века, с обзиром на то да је покренуо Први светски рат и преобликовано геополитички пејзаж Европе и света. Будући да је био члан покрета „Млада Босна” и да је био повезан са тајном српском националистичком организацијом „Црна рука”, Принцип је настојао да зада ударац аустроугарској империјалној владавини над Босном и Херцеговином и да тиме ослободи јужне Словене од вековне стране окупације (Dedijer, 1966). Његов чин насиља, проистекао из (југословенског) националистичког жара и антиимперијалног осећања, током времена је тумачен из различитих перспектива широм региона, одражавајући дубоко укорењене историјске неправде, националистичке тежње и напоре да дође до помирења. Као резултат тога, неки житељи савременог Западног Балкана виде Гаврила Принципа као терористу, особу која је угасила наде о вишенационалној Аустроугарској монархији, која би се током двадесетог века демократизовала, дала једнака права свим својим житељима и еволуирала у претечу савремене Европске уније (Stevenson, 2014). Други га, с друге стране, виде као борца за слободу, некога ко је помогао у стварању вишенационалне и суверене Југославије, полагајући свој живот као жртву за остварење тог циља (Horvat, 2014).

Наравно, то да ли ће Гаврило Принцип бити окарактерисан као терориста или као борац за слободу у великој мери зависи од перспективе и историјског контекста у ком се његови поступци разматрају. Из једне перспективе, која је била нарочито присутна у међуратном периоду и ери комунистичке Југославије, као и у савременим српским националистичким наративима, Гаврило Принцип је често виђен као борац за слободу. Он је 1914. године извршио атентат на надвојводу Аустроугарске Франца Фердинанда ради ослобађања јужнословенских народа од аустроугарске власти и њиховог уједињења у ширу јужнословенску државу, што је касније довело до стварања Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, преименовану потом у Краљевину Југославију (Baker, 2015). Принципови поступци су, према том тумачењу, били револуционарни чин борбе против империјалног угњетавања и катализатор националног ослобођења и самоопредељења (Banac, 1984).

Међутим, из друге перспективе, нарочито у контексту принципа савременог међународног права и савремених дефиниција тероризма, атентат који је Гаврило Принцип извршио могао би се сматрати терористичким актом. Тероризам се генерално дефинише као намерна употреба насиља против цивила или неборбених мета ради остваривања политичких циљева. Атентат на надвојводу Франца Фердинанда, иако усмерен на политичку фигуру,

довео је и до повређивања цивила и значајно допринео избијању Првог светског рата, који је имао катастрофалне глобалне последице.

Штавише, сам термин „терориста” често је политички обојен и субјективан, и варира у зависности од историјских, културних и идеолошких контекста, у којима се разматра. У случају Гаврила Принципа, то да ли ће он бити посматран као терориста или као борац за слободу може зависити од тумачења његових мотива, утицаја који је његов поступак имао и ширег историјског наратива у који је смештен. Због тога карактеризација Гаврила Принципа није једноставна и подложна је интерпретацијама. Његови поступци могу се посматрати као део националистичке борбе за независност и самоодређење. Међутим, они су истовремено имали и дубоке и далекосежне последице, које се различито перципирају у зависности од перспективе и историјске анализе. Анализа која следи истражује различите наративе о Гаврилу Принципу, који постоје у савременој Србији, Хрватској и Босни и Херцеговини, да би се боље разумело како су формиран (током и након Југославије) и коју улогу играју данас у државама насталим на простору бивше Југославије.

2. Теорија и методе

Пре него што се упустимо у анализу, важно је представити теорију и методе на којима се она заснива. У том смислу, овај чланак користи мултидисциплинарни теоријски оквир и јасан методолошки приступ како би испитао оспоравано наслеђе Гаврила Принципа. Анализа је укорењена у теоријама национализма, конструисања идентитета и колективног сећања, које заједно осветљавају начине на које се историјске личности присвајају ради стварања савремених политичких и културних агенди (Anderson, 1983). Ослањајући се на концепт „замишљених заједница” Бенедикта Андерсона, чланак истражује како су Принципови поступци и његово наслеђе интегрисани у националне идентитете Србије, Хрватске и Босне и Херцеговине. Овај оквир такође укључује концепт „места сећања” (*lieux de mémoire*) Пјера Норе, чиме се истиче како историјски наративи и комеморативне праксе обликују колективно сећање у овим друштвима (Nora, 1989).

Методолошки приступ се ослања на праћење наратива и анализу садржаја/дискурса. Праћење наратива користи се за идентификацију и контекстуализацију прича које се о Принципу приповедају у свакој од три земље, при чему се испитује како су се ти наративи временом развијали. Ова метода омогућава истраживање начина на који су интерпретације Принципових поступака – било као терористичког чина било као херојске борбе – повезане са ширим историјским процесима, попут распада Југославије и ратова деведесетих година. Анализа садржаја/дискурса додатно продубљује ову истрагу, јер

укључује и медије, политичке говоре, образовне материјале и комеморативне праксе (Fairclough, 1992). Овај приступ идентификује обрасце у језику, симболима и темама које се користе у приказивању Принципа, откривајући како су наративи о његовом атентату на надвојводу Франца Фердинанда стратешки уоквирени да би се ускладили са националним идеологијама и помирили или да би продубили историјске неправде. На пример, српска националистичка реторика често представља Принципа као борца за слободу, док одређени хрватски и босански дискурси истичу његову повезаност са српском хегемонијом или са катастрофалним последицама његовог чина.

Прикупљање података обухватило је опсежан преглед примарних и секундарних извора, укључујући у то и историјске документе, уџбенике, јавне говоре, споменике и академске анализе. Такође су анализирани медијски извештаји и комеморативни догађаји везани за Принципово наслеђе, нарочито приликом значајних годишњица, као што је, на пример, стогодишњица сарајевског атентата 2014. године. Ови извори су одабрани како би обухватили широк спектар интерпретација различитих друштвених актера и историјских периода.

3. Историјски контекст и позадина

Када је реч о разумевању различитих перцепција Гаврила Принципа данас, неопходно је повезати његове поступке са широм историјском динамиком Балкана почетком 20. века. Анексија Босне и Херцеговине, коју је извршила Аустроугарска 1908. године, додатно је појачала националне тензије међу јужнословенским народима, посебно међу Србима у Босни и Херцеговини, који су углавном сматрали да су потлачени под страном влашћу (Dedijer, 1966). У то време, многи Срби и Јужни Словени доживели су атентат Гаврила Принципа на надвојводу Франца Фердинанда као херојски чин отпора, усмерен на ослобађање Босне од аустроугарске контроле и на подстицање уједињења јужнословенских народа.

Након завршетка Првог светског рата, перцепција Гаврила Принципа у контексту некадашње Југославије значајно се мењала током времена и у различитим републикама, које су чиниле ову државу. У почетку, нарочито у периоду Краљевине Југославије, а касније и у социјалистичкој Југославији под Јосипом Брозом Титом, Принцип је слављен као херој и симбол јединства Јужних Словена. На пример, Титов режим је промовисао наратив који је истицао Принципову улогу у борби против аустроугарске окупације и његов допринос стварању Југославије након Првог светског рата. Он је приказиван као мученик који се жртвовао за идеју југословенског уједињења и ослобођења од стране власти. Тако је током социјалистичке ере Принципов

лик интегрисан у државну пропаганду како би се подстакло осећање југословенског јединства и патриотизма. Његови поступци су представљани као део шире револуционарне борбе против империјализма и феудализма, усклађени са комунистичким идеалима ослобођења, антиколонијализма и друштвене правде.

Међутим, упркос доминантном југословенском наративу, перцепције Принципа разликовале су се међу различитим етничким групама унутар Југославије. У Србији је Принцип често посматран са већим поштовањем, као национални херој, симбол српског отпора против аустроугарске власти и борбе за српско национално уједињење. У другим деловима Југославије, нарочито у Хрватској и Словенији, мање се наглашавао Принципов значај за стварање Југославије, јер су историјски наративи у тим регионима били више усмерени на сопствене борбе против различитих империјалних сила. Стога су, након распада Југославије почетком 1990-их и каснијих сукоба, перцепције Принципа постале још више подељене. Националистички наративи у државама-наследницама често су преиспитивали значај и улогу историјских личности, па и Гаврила Принципа, у складу са сопственим идеолошким агендама (Baker, 2015; Clark, 2014). У Србији је дошло до оживљавања националистичких осећања, што је понекад доводило до тога да Принцип буде уздигнут као симбол српског национализма, иако је он сам себе идентификовао као југословенског националисту. Насупрот томе, у Хрватској и Босни и Херцеговини он је повремено приказиван са већом скепсом (због свог српског етничког порекла) или као личност повезана са историјским тензијама.

4. Савремене перспективе

Последњих година, посебно због напора који су водили помирењу и критичком преиспитивању историје, дошло је до поновног процењивања Принциповог наслеђа широм бивших југословенских држава. Све више се схвата сложеност Принципових поступака и њихових дугорочних последица, укључујући у то и издијање Првог светског рата и његов утицај на регион. Уопштено, перцепција Гаврила Принципа унутар бивше Југославије била је дубоко испреплетена са политичким идеологијама, етничким идентитетима и историјским наративима, обликованим турбулентним догађајима 20. века. Његово наслеђе се и даље разматра и тумачи на разне начине, док се регион бори са сложенем историјом и настоји да креира пут ка будућности. У том светлу, термин „терориста” су први увели историчари западних земаља када су описивали Принципа, а овај термин су брзо усвојили и они житељи Западног Балкана, који су Гаврила Принципа видели као припадника „непријатеља” уместо као „јунака”.

4.1 Погледи из данашње Србије

У Србији, Гаврило Принцип се широко поштује као национални херој и мученик који је страдао у борби за независност и национално јединство. Његови поступци се славе због улоге коју су имали у супротстављању аустроугарској хегемонији и у промовисању српског национализма. Много више него у другим републикама, у Србији постоје бројни споменици и културна обележавања Гаврила Принципа, чиме се наглашава његов статус јунака који је симбол отпора и жртве. У српском наративу често се истичу његова младост, идеализам и спремност да жртвује свој живот за опште добро српског народа. Памти се не само по својој улози у изазивању Првог светског рата, већ и као катализатор будућег стварања Југославије, државе која је замишљена као унија јужнословенских народа и као једина држава под којом је велика већина српског становништва била уједињена, задржавши своју самоуправу. Стога се Гаврило Принцип у савременој Србији генерално доживљава са мешавином дивљења, историјског значаја и националног поноса, иако је то ипак изнијансирано и комплексно.

Принцип се, пре свега, сматра националним херојем и симболом српског национализма, иако би било тачније разумети га као јужнословенског националисту. Његов атентат на надвојводу Франца Фердинанда 1914. године често се доживљава као кључни моменат у историји, који је допринео ослобођењу Срба од аустроугарске владавине и будућем уједињењу јужних Словена у једну државу, Југославију. Овај наратив истиче Принципову улогу у изазивању Првог светског рата као неопходну жртву за остваривање српске независности и, шире, као дело постизања јужнословенског јединства. У ствари, његова лична жртва симболично оличава жртве коју су српски народ и српска држава поднели у Првом светском рату. Држава је морала да „умре”, односно да буде напуштена како би Југославија била створена, док је народ морао да поднесе огромне жртве да би био постигнут исти циљ. Штавише, Принцип се слави због своје посвећености идеји Велике Србије, која је настојала да уједини све Србе у једну државу, ослобођену стране доминације. Ова интерпретација, иако упитна због свесног изостављања Принциповог очигледног јужнословенског, а не искључиво српског национализма, приказује Принципа као храброг патриоту, који је деловао против угњетавања и који и даље надахњује и изазива понос у српском националном идентитету.

Међутим, важно је напоменути да у Србији Принципа не сагледавају сви некритички. Неки историчари и интелектуалци истичу сложеност његовог наслеђа, признајући да постоје нежељене последице његових поступака, као што је разарајући утицај Првог светског рата на Србију и шире на регион. На пример, Србија је имала више од милион жртава у Великом рату, што је практично десетковало становништво ове мале европске земље у то време. Такође постоји потврда да је Принципов поступак, иако мотивисан

националистичким амбицијама, допринео конфликту који је донео огромну патњу и преобликовао геополитички пејзаж Европе.

У савременом српском друштву Принципова слика и сећање често се помињу у разним контекстима, укључујући у то и политички дискурс, културне догађаје и историјска обележавања. На пример, при откривању споменика Гаврилу Принципу у Београду на стогодишњицу сарајевског атентата тадашњи председник Србије Томислав Николић одржао је веома националистички и емотиван говор. У свом говору српски председник је изјавио да Принцип и даље брани Србију од њених непријатеља. Стога, Принцип остаје значајна фигура у јавном сећању, симболизујући отпор, жртву и борбу за национално ослобођење.

Међутим, његово наслеђе и даље је предмет академске дебате и интерпретације, одражавајући различите перспективе о национализму, историјској одговорности и месту Србије у Европи и свету. Стога се Гаврило Принцип у савременој Србији углавном доживљава као национални херој и симбол српског отпора против страног угњетавања, уз могућност да његова улога буде благо преиспитана. С једне стране се његови поступци славе због доприноса српској независности и јединству, док се са друге потврђују комплексност и импликације његове историјске улоге, око којих се и даље дебатује унутар српског друштва.

Управо због тога у Србији нема простора да се Гаврило Принцип доживљава као терориста. У српском јавном дискурсу углавном се наглашава да тероризам – како се разуме у савременим временима – није прикладан термин за описивање циљева и намере, које је Гаврило Принцип желео да постигне атентатом на Франца Фердинанда. Он својим насилним чином није желео да застраши становништво Сарајева, већ да га инспирише. Такође, тврди се да Принцип није желео да убије особу Франца Фердинанда, већ политичку фигуру и институције које је он представљао. Његово жаљење због случајног убиства супруге Франца Фердинанда Софије, уместо Оскара Поћорека, тадашњег гувернера Босне и Херцеговине, који је такође с њима био у аутомобилу, често се наводи као доказ тврдње да Гаврило Принцип не може бити схваћен као терориста.

4.2. Поједи из данашње Хрватске

Са друге стране, у Хрватској су перцепције о Гаврилу Принципу комплексније. Историјски однос Хрватске са Аустроугарском укључивао је периоде сарадње и културне размене, што компликује разумевање Принциповог наслеђа и доживљавање Принципа као националног хероја. Док неки Хрвати признају његову улогу у оспоравању империјалне власти и залагању за јужнословенско уједињење, други га критикују због изазивања конфликта који

је довео до огромних патњи и нестабилности у региону. Хрватски погледи на Принципа одражавају шире дебате о национализму, историјској одговорности и сложеностима идентитета у региону који је обележен различитим етничким и културним опредељењима. Сећање на Принципа у Хрватској наглашава изазове помирења различитих интерпретација историје у друштву које је обележено историјским огорчењима и националним амбицијама.

У савременој Хрватској перцепција Гаврила Принципа, босанског Србина који је извршио атентат на надвојводу Аустроугарске Франца Фердинанда 1914. године и тиме покренуло Први светски рат, углавном је изнијансирана и вишеслојна, и одражава историјску комплексност и постојање различитих перспектива. Пре свега, Принцип се у Хрватској не слави као национални херој, за разлику од Србије где се често поштује због своје улоге у борби против аустроугарске владавине и свог доприноса стварању Југославије. Хрватски историјски наратив више се фокусира на сопствене покрете за независност и борбе против различитих империја, посебно Аустроугарске и Отоманског царства.

Друго, Принципов атентат на надвојводу Франца Фердинанда, чији је циљ био унапређење јужнословенског уједињења, посматра се с одређеном амбивалентношћу. Док неки увиђају Принципове националистичке аспирације и отпор страног власти, други у Хрватској сматрају да су његови поступци допринели дестабилизацији Европе и на крају довели до катастрофалних последица у Првом светском рату. Штавише, на перцепцију Принципа у Хрватској утиче сложен историјски однос између Хрвата, Срба и Бошњака у контексту Југославије и њеног распада. Историјско сећање на конфликте, посебно током ратова 1990-их на простору бивше Југославије обликовало је начин на који се тумачи Принципова заоставштина. У Хрватској постоји осетљивост на националистичке наративе који би Принципа повезали са српским национализмом или пансловенским идејама које су историјски доминирале у Југославији, а које су у директном сукобу с националистичким наративом конструисаним у Хрватској током и након ратова 1990-их. Најрадикалнији хрватски националисти стога радо називају Гаврила Принципа само српским терористом, користећи овај наратив да би цео српски народ окарактерисали као непослушног и насилног непријатеља, који је пореметио ред унутар Аустроугарске.

Међутим, током последњих година настојања да се подстакне помирење и промовише заједничка европска будућност подстакла су критичније разматрање Принциповог наслеђа широм региона, укључујући у то и Хрватску. То подразумева дискусије о утицају његових поступака на европску историју, последицама национализма и важности дијалога у решавању историјских сукоба. Тако се Гаврило Принцип генерално не слави као херој у савременој Хрватској. Његово наслеђе се разматра кроз призму историјске

комплексности, национализма и ширих импликација његових поступака на европску историју. Док неки признају његову улогу у борби против империјалне власти, други опрезно приступају његовом наслеђу, имајући у виду историјски контекст и потребу да дође до помирења у региону.

4.3. Погледи из данашње Босне и Херцеговине

У Принциповој родној Босни и Херцеговини његово наслеђе је дубоко испреплетено са сложеним етничким и верским мозаиком земље. Као босански Србин, Принцип се памти и као симбол отпора против страног окупатора и као фигура чији су поступци имали дубоке и далекосежне последице за регион. Његов атентат на надвојводу Франца Фердинанда посматра се као критична тачка преокрета, која је убрзала распад Аустроугарске и допринела избијању Првог светског рата. Босанске перспективе о Принципу одражавају континуиране напоре земље да помири своје различите етничке и верске заједнице, крећући се кроз наслеђе прошлих сукоба и замишљајући заједничку будућност. Тако се у Босни на Принципа не гледа само као на историјску фигуру већ и као на симбол националног идентитета, отпора и борбе за независност. Прво, Принцип се често посматра кроз призму национализма и сагледава као кључна фигура у заједници босанских Срба. Неки га славе као хероја који се супротставио странијој окупацији, представљајући жељу да се оствари аутономија и дође до самоопредељења. Из те перспективе, Принцип је патриота који је желео да ослободи Босну од аустроугарске владавине и уједини је са Србијом, што га повезује са ширим тежњама српског национализма с почетка 20. века.

С друге стране, Принципови поступци такође имају контроверзне и подељене конотације. Његов атентат на надвојводу Франца Фердинанда историјски је повезан са избијањем Првог светског рата, који је имао катастрофалне последице не само за Босну, већ и за цео свет. Критичари тврде да је његов чин покренуо низ догађаја, који су довели до масовних патњи, укључујући у то и милионе људи који су страдали у рату и након њега од његових последица. Стога, Принцип се понекад приказује као катализатор трагедије и хаоса, а не као херој, посебно унутар бошњачке и хрватске заједнице у Босни и Херцеговини. У том погледу, Принцип се значајно другачије доживљава унутар различитих етничких и верских заједница у Босни. Иако га многи у српској заједници у Босни поштују и виде као симбол отпора против стране доминације, његово наслеђе се другачије доживљава у бошњачкој и хрватској заједници. За неке Бошњаке Принцип представља историјску фигуру, чији су поступци допринели нестабилности и конфликтима који су потресли Босну током 20. века. У овом контексту, Принципово наслеђе се разматра с опрезом, посебно ако се имају у виду етничке тензије и насиље

који су обликовали недавну историју Босне. У овом смислу се избегава и употреба термина „терориста” у јавном дискурсу, јер може узнемирити српску заједницу и изазвати непотребне тензије. Међутим, ово не значи да Бошњаци и Хрвати славе Принципа као хероја. Њихов однос према њему остаје прилично амбивалентан.

Дакле, у ширем контексту савременог босанског друштва дискусије о Принципу често се преплићу са дебатама о национализму, идентитету и помирењу. Његов лик и сећање на њега помињу се у политичком дискурсу и на јавним комеморацијама, одражавајући различите интерпретације историје и сложеност националног идентитета у постконфликтној Босни. Напори да се ове интерпретације помире и створи заједнички историјски наратив представљају и даље изазов на путу Босне ка помирењу и стварању стабилног, мултиетничког друштва. Такви напори тек треба да донесу конкретне резултате.

Однос према наслеђу Гаврила Принципа у савременој Босни и даље је дубоко поларизован и одражава сложене историјске, политичке и културне динамике региона. Док га неки славе као националистичког хероја и симбол отпора, други га доживљавају са сумњом и забринутошћу, свесни дуготрајног утицаја његових поступака на Босну и, шире, на свет. Разумевање Принциповог места у савременој Босни захтева суочавање са овим различитим перспективама и препознавање трајне важности историјског сећања у обликовању будућности земље.

5. Закључна реч

Наслеђе Гаврила Принципа остаје релевантно у савременим дискусијама о национализму, политици идентитета и историјском памћењу на Западном Балкану. Напори да се ода почаст Принципу и протумачи његов значај одражавају текуће борбе међу академицима да помире супротстављене историјске наративе и промовишу међусобно разумевање међу Србијом, Хрватском и Босном. У овом контексту, образовне иницијативе, пројекти меморијализације и јавни дискурс треба да играју кључну улогу у обликовању перцепција о Принципу и његовом месту у колективном памћењу региона. Ови напори су суштински важни за подстицање помирења и исцељење рана насталих у прошлим сукобима, као и за стварање заједничке визије мирне и просперитетне будућности на Западном Балкану. Међутим, поставља се питање да ли такви напори могу донети конкретне резултате, с обзиром на различите историјске наративе, који су и даље доминантни у три овде поменута друштва.

Када је реч о разумевању Гаврила Принципа као борца за слободу или као терористе – као хероја или као непријатеља – може се рећи да јасну слику

о њему као борцу за слободу и националном хероју имају само Србија и српска заједница у Босни, док босански муслимани и Хрвати о њему имају амбивалентан став. Стога, наслеђе Гаврила Принципа наставља да изазива различите и понекад контрадикторне интерпретације широм Србије, Хрватске и Босне. Његово атентат на надвојводу Франца Фердинанда означио је прекретницу у европској историји и покренуо Први светски рат, обликујући ток 20. века. Начин на који се Принцип памти и обележава у свакој земљи одражава дубоко укоренење националне идентитете, историјска огорчења и текуће напоре који воде помирењу. Док се Србија, Хрватска и Босна крећу кроз своју заједничку историју и будућност, сећање на Гаврила Принципа служи као дирљив подсетник на сложеност национализма, историјског сећања и тежње ка миру у региону, обележеном културном разноликошћу и историјским сукобима.

Jovica Pavlović*

<https://orcid.org/0000-0003-1477-7665>

Institute of European Studies

Belgrade, Serbia

GAVRILLO PRINCIP – FREEDOM FIGHTER OR TERRORIST: PERSPECTIVES FROM CONTEMPORARY SERBIA, CROATIA AND BOSNIA-HERZEGOVINA**

ABSTRACT

Gavrilo Princip, the Bosnian Serb who assassinated Archduke Franz Ferdinand of Austria-Hungary in 1914, remains a complex and controversial figure in the historical narratives of the countries formed upon the breakup of former Yugoslavia, particularly in the Republic of Serbia, Republic of Croatia, and Bosnia and Herzegovina. This article delves into the multifaceted perspectives on Gavrilo Princip within each of the three mentioned countries, exploring how his actions and legacy are remembered, interpreted, understood, and commemorated. By relying on narrative tracing and content/discourse analysis methods, it asks whether Gavrilo Princip is a freedom fighter or a terrorist – a hero or an enemy – in the eyes of modern-day Serbs, Croats, and Bosniaks. The article is divided into five parts, covering the introduction, theory and methods, the historical context, and the perspectives from contemporary Serbia, Croatia, and Bosnia-Herzegovina, with concluding remarks rounding off the discussion. The article concludes that perceptions of Princip are closely intertwined with specific national identities and diverging historical memories of each of the three abovementioned nations, which – following the Yugoslav wars – limits the potential for reconciliation in the Western Balkans via the creation of common historical narratives.

Keywords: Gavrilo Princip, World War I, the Balkans, terrorist, freedom fighter.

* jovica.pavlovic@ies.rs

** This work was written as a part of the project “My Hero Your Enemy: Historical Narratives in National Identity Building in the CEE and SEE Region”, supported by the Visegrad Fund via Visegrad+ grant no. 22330095.

1. Introduction

Gavrilo Princip's assassination of Archduke Franz Ferdinand in Sarajevo on June 28, 1914, stands as a pivotal event in the history of the 20th century, triggering World War I and reshaping the geopolitical landscape of Europe and the world. As a member of the Young Bosnia movement, affiliated with the secret Serbian nationalist organization the Black Hand, Princip sought to strike a blow against Austro-Hungarian imperial rule over Bosnia and Herzegovina and – in doing so – free the South Slavs of centuries-long foreign occupation (Dedijer, 1966). His act of violence, born out of (Yugoslav) nationalist fervour and anti-imperial sentiment, has since been interpreted through various lenses across the region, reflecting deep-seated historical grievances, nationalist aspirations, and reconciliation efforts. As a result, some residents of contemporary Western Balkans have come to see Gavrilo Princip as a terrorist, a person who ended the hopes of a multiethnic Austro-Hungarian Empire and its democratization in the 20th century, giving equal rights to all of its residents and evolving into a precursor to the modern-day European Union (Stevenson, 2014). Others, on the other hand, see him as a freedom fighter, someone who helped create a multiethnic and sovereign Yugoslavia by laying down his life for this goal (Horvat, 2014).

Naturally, the characterization of Gavrilo Princip as either a terrorist or a freedom fighter depends heavily on one's perspective and the historical context in which his actions are considered. From one point of view, which was particularly prevalent during the interwar period and the era of communist Yugoslavia, as well as in contemporary Serbian nationalist narratives, Gavrilo Princip is often portrayed as a freedom fighter. He assassinated Archduke Franz Ferdinand of Austria-Hungary in 1914 with the aim of liberating South Slavic peoples from Austro-Hungarian rule and uniting them in a larger South Slavic state, which eventually led to the formation of the Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenes, later named the Kingdom of Yugoslavia (Baker, 2015). Princip's actions were therefore seen as a revolutionary act against imperial oppression and a catalyst for national liberation and self-determination (Banac, 1984).

However, from another point of view, especially in the context of the principles of modern international law and contemporary definitions of terrorism, Gavrilo Princip's assassination could be considered an act of terrorism. Terrorism is generally defined as the deliberate use of violence against civilians or non-combatants to achieve political aims. The assassination of Archduke Franz Ferdinand, while targeting a political figure, also resulted in the injuries of civilians and contributed significantly to the outbreak of World War I, which had catastrophic consequences on a global scale.

Moreover, the term “terrorist” is often politically charged and arbitrary, with its meaning shifting depending on the historical, cultural, and ideological contexts

in which it is understood. In Gavrilo Princip's case, whether he is viewed as a terrorist or a freedom fighter can depend on how one interprets his motives, the impact of his actions, and the broader historical narrative within which he is situated. Therefore, Gavrilo Princip's characterization as a terrorist or a freedom fighter is not straightforward and is subject to interpretation. His actions can be seen as part of a nationalist struggle for independence and self-determination, but they also had profound and far-reaching consequences that are viewed differently in different perspectives and historical analyses. The analysis that follows delves into the diverging narratives on Gavrilo Princip that exist in contemporary Serbia, Croatia, and Bosnia-Herzegovina in order to better understand how they were formed (during and after Yugoslavia) and what purpose they serve in former Yugoslav countries today.

2. Theory and Methods

Before delving into the analysis, it is important to present the theory and methods on which it relies. In this regard, the article employs a multidisciplinary theoretical framework and a straightforward methodological approach to examine the contested legacy of Gavrilo Princip. The analysis is rooted in theories of nationalism, identity construction, and collective memory, which help illuminate how historical figures are appropriated to serve contemporary political and cultural agendas (Anderson, 1983). Drawing on Benedict Anderson's concept of imagined communities, the article investigates how Princip's actions and legacy are integrated into the national identities of Serbia, Croatia, and Bosnia-Herzegovina. This framework also incorporates Pierre Nora's concept of *lieux de mémoire* (sites of memory), highlighting how historical narratives and commemorative practices shape collective memory within these societies (Nora 1989).

The methodological approach relies on narrative tracing and content/discourse analysis. Narrative tracing is used to identify and contextualize the stories told about Princip in each of the three countries, examining how these narratives have evolved over time. This method enables an exploration of how the interpretations of Princip's actions – as either a terrorist act or a heroic struggle – are tied to broader historical developments, such as the dissolution of Yugoslavia and the wars of the 1990s. Content/discourse analysis further deepens this examination by analysing media, political speeches, educational materials, and commemorative practices (Fairclough, 1992). This approach identifies patterns in the language, symbols, and themes used to depict Princip. It reveals how narratives about the assassination of Archduke Franz Ferdinand are strategically framed to align with national ideologies and reconcile – or exacerbate – historical grievances. For example, Serbian nationalist rhetoric often frames Princip as a freedom fighter, while

certain Croatian and Bosnian discourses highlight his association with Serbian hegemony or the catastrophic consequences of his act.

Data collection included an extensive review of primary and secondary sources, including historical documents, textbooks, public speeches, monuments, and scholarly analyses. Media coverage and commemorative events related to Princip's legacy were also examined, particularly on significant anniversaries, such as the centennial of the Sarajevo assassination in 2014. These sources were selected to capture a broad spectrum of interpretations across different societal actors and historical periods.

3. Historical Context and Background

When it comes to understanding the divergent perceptions of Gavrilo Princip today, it is essential to contextualize his actions within the broader historical dynamics of the early 20th-century Balkans. The annexation of Bosnia and Herzegovina by Austria-Hungary in 1908 exacerbated nationalist tensions among the South Slavic populations, particularly the Serbs of Bosnia-Herzegovina, who generally viewed themselves as oppressed under foreign rule (Dedijer, 1966). At the time, Princip's assassination of Archduke Franz Ferdinand was seen by many Serbs and South Slavs in general as a heroic act of resistance aimed at liberating Bosnia from Austro-Hungarian control and catalyzing the unification of South Slavic peoples.

After WWI ended, in the context of former Yugoslavia, the perception of Gavrilo Princip varied significantly over time and across the different republics that comprised the country. Initially, especially in the Kingdom of Yugoslavia and later socialist Yugoslavia under Josip Broz Tito, Gavrilo Princip was celebrated as a hero and a symbol of unity among South Slavs. For instance, Tito's regime promoted a narrative that emphasized Princip's role in fighting against Austro-Hungarian oppression and his contribution to the creation of Yugoslavia after World War I. He was portrayed as a martyr for the cause of Yugoslav unification and independence from foreign rule. Thus, during the socialist era, Princip's image was incorporated into state propaganda to foster a sense of Yugoslav unity and patriotism. His actions were portrayed as part of a broader revolutionary struggle against imperialism and feudalism, aligning with the communist ideals of liberation, anti-colonialism and social justice.

However, despite the overarching Yugoslav narrative, perceptions of Princip differed among the different ethnic groups living in Yugoslavia. In Serbia, Princip was often viewed with more reverence as a national hero, symbolizing Serbian resistance against Austro-Hungarian rule and the struggle for Serbian national unity. In other parts of Yugoslavia, particularly Croatia and Slovenia, there was less emphasis on Princip's role in the creation of Yugoslavia, as the historical narratives

in those regions focused more on their own struggles against different imperial powers. Therefore, after the dissolution of Yugoslavia in the early 1990s and the subsequent conflicts, perceptions of Princip became even more fragmented. Nationalist narratives in the successor states often reinterpreted historical figures, including Gavrilo Princip, to suit their own agendas (Baker, 2015; Clark, 2014). In Serbia, there was a resurgence of nationalist sentiments that sometimes elevated Princip to a symbol of Serbian nationalism, even though he had identified as a Yugoslav nationalist, while in Croatia and Bosnia and Herzegovina, he was sometimes portrayed with more scepticism (due to his ethnic Serbian background) or as a figure linked with historical tensions.

4. Contemporary Perspectives

In recent years, especially with efforts towards reconciliation and a more critical examination of history, there has been a reassessment of Princip's legacy across the former Yugoslav states. There is growing recognition of the complexities of Princip's actions and their long-term consequences, including the outbreak of World War I and its impact on the region. Overall, the perception of Gavrilo Princip in former Yugoslavia was deeply intertwined with political ideologies, ethnic identities, and historical narratives shaped by the turbulent events of the 20th century. His legacy continues to be debated and interpreted in various ways as the region grapples with its complex history and seeks to forge a path forward. In this light, Western historians were the first to bring in the term "terrorist" when describing Princip, and this term was quickly adopted by their counterparts from the Western Balkans who viewed Gavrilo Princip as belonging to the "enemy" rather than as being a "hero."

4.1 Perspectives from Contemporary Serbia

In Serbia, Gavrilo Princip is widely revered as a national hero and martyr in the struggle for independence and national unity. His actions are celebrated for their role in challenging Austro-Hungarian hegemony and advancing the cause of Serbian nationalism. Monuments, memorials, and cultural commemorations dedicated to Princip abound in Serbia, emphasizing his status as a symbol of resistance and sacrifice. Serbian narratives often emphasize Princip's youth, idealism, and willingness to sacrifice his life for the greater good of the Serbian people. He is remembered not only for his role in triggering World War I but also as a catalyst for the eventual creation of Yugoslavia, a state envisioned as a union of South Slavic nations and the only country that brought together the vast majority of the Serbian population under its self-rule. Therefore, in contemporary Serbia, Gavrilo Princip

is generally perceived with a mixture of admiration, historical significance, and national pride, albeit with some nuances and complexities.

Firstly, Princip is widely regarded as a national hero and a symbol of Serbian nationalism, even though it would be more accurate to describe him as a South Slavic nationalist. His assassination of Archduke Franz Ferdinand in 1914 is often seen as a pivotal moment in history that contributed to the liberation of Serbs from Austro-Hungarian rule and the eventual unification of South Slavic peoples into one state, Yugoslavia. This narrative emphasizes Princip's role in sparking World War I as a necessary sacrifice for Serbian independence and the broader cause of Slavic unity. In fact, his personal sacrifice represents a symbol of the collective sacrifice of the Serbian people and Serbia in WWI. The state itself had to "die" or be given up for Yugoslavia to be born, while the people had to endure mass casualties to achieve the same cause. Moreover, Princip is celebrated for his commitment to the idea of Greater Serbia, which sought to unite all Serbs under one state, free from foreign domination. This interpretation, although questionable due to its purposeful omitting of Princip's obvious South Slavic rather than strictly Serbian nationalism, casts Princip as a courageous patriot who took action against oppressive forces and who continues to inspire pride in Serbian national identity.

However, it's important to note that not everyone in Serbia views Princip uncritically. Some historians and intellectuals highlight the complexities of his legacy, acknowledging the unintended consequences of his actions, such as the devastating impact of World War I and its aftermath on Serbia and the wider region. Notably, Serbia suffered more than a million casualties in the Great War, which essentially more than decimated the population of this small European country. There is also awareness that Princip's act, while motivated by nationalist aspirations, contributed to a conflict that brought immense suffering and devastation, reshaping the geopolitical landscape of Europe at large.

In contemporary Serbian society, Princip's image and memory are often invoked in various contexts, including political discourse, cultural events, and historical commemorations. For instance, Tomislav Nikolić, Serbian president at the time, delivered a very nationalistic and emotionally charged speech at the unveiling of Gavrilo Princip's monument in Belgrade, which took place on the centennial of the Sarajevo assassination. In his speech, the Serbian president proclaimed that Princip still defends Serbia from its foes. Therefore, Princip remains a prominent figure in public consciousness, symbolizing resistance, sacrifice, and the struggle for national liberation.

However, his legacy continues to be a subject of academic debate and interpretation, reflecting differing or conflicting perspectives on nationalism, historical responsibility, and Serbia's place in Europe and the world. Therefore, Gavrilo Princip is predominantly perceived in contemporary Serbia as a national hero and a symbol of Serbian resistance against foreign oppression, with room for slight

reinterpretation of his role. While his actions are celebrated for their contribution to Serbian independence and unity, there is also recognition of the complexities and implications of his historical role, which continue to be examined and debated in Serbian society.

It is precisely because of this that there is no room for viewing Gavrilo Princip as a terrorist in Serbia. In Serbian public discourse, it is largely emphasized that terrorism – as understood in contemporary times – is not fitting to describe the goals and aims that Gavrilo Princip wanted to achieve when he assassinated Franz Ferdinand. Rather than terrorizing the population of Sarajevo, he wanted his violent act to inspire the locals. It is also claimed that Princip did not wish to murder the person that Franz Ferdinand was but rather the political figure and the institutions he represented. His regret for accidentally killing Franz Ferdinand's wife Sophie instead of Oskar Potiorek, the then-Governor of Bosnia and Herzegovina, who was also in the car with the couple, is often cited to support the claim that Gavrilo Princip cannot be described as a terrorist.

4.2. Perspectives from Contemporary Croatia

Conversely, in Croatia, perceptions of Gavrilo Princip are more complex and contested. Croatia's historical relationship with Austria-Hungary included periods of cooperation and cultural exchange, complicating Princip's legacy as a nationalist hero. While some Croatians acknowledge his role in challenging imperial authority and advocating for South Slavic unity, others criticize him for precipitating a conflict that led to immense suffering and instability in the region. Croatian perspectives on Princip reflect broader debates about nationalism, historical responsibility, and the complexities of identity in a diverse ethnic and cultural landscape. The memory of Princip in Croatia underscores the challenges of reconciling differing interpretations of history in a society marked by historical grievances and national aspirations.

In contemporary Croatia, the perception of Gavrilo Princip, the Bosnian Serb who assassinated Archduke Franz Ferdinand of Austria-Hungary in 1914, sparking World War I, is generally nuanced and multifaceted, reflecting historical complexities and varying perspectives. Firstly, Princip is not typically celebrated as a national hero in Croatia, unlike in Serbia, where he is often revered for his role in the struggle against Austro-Hungarian rule and his contribution to the formation of Yugoslavia. Croatia's historical narrative tends to focus more on its independence movements and struggles against different empires, particularly the Austro-Hungarian and Ottoman.

Secondly, Princip's assassination of Archduke Franz Ferdinand, intended to advance the cause of South Slavic unification, is viewed with some ambivalence. While some might recognize Princip's nationalist aspirations and resistance

against foreign rule, others in Croatia see his actions as contributing to the destabilization of Europe and ultimately leading to catastrophic consequences in World War I. Moreover, the perception of Princip in Croatia is influenced by the complex historical relationship between Croats, Serbs, and Bosniaks in the context of Yugoslavia and its dissolution. Historical memories of conflicts, particularly during the Yugoslav wars of the 1990s, have shaped interpretations of Princip's legacy. There is sensitivity to nationalist narratives that might associate Princip with Serbian nationalism or pan-Slavic ideals that were historically dominant in Yugoslavia and that are at odds with the nationalist narrative that has been constructed in Croatia during and following the Yugoslav wars of the 1990s. The most radical Croatian nationalists are, therefore, more than happy to label Gavrilo Princip a Serbian terrorist and nothing more, using this narrative to label the entire Serbian people as an unruly and violent enemy that disrupted the order that had existed under the Austro-Hungarian Empire.

However, in recent years, efforts to foster reconciliation and promote a shared European future have encouraged a more critical examination of Princip's legacy across the region, including Croatia. This includes discussions about the impact of his actions on European history, the consequences of nationalism, and the importance of dialogue in addressing historical grievances. Thus, Gavrilo Princip is generally not celebrated as a hero in contemporary Croatia. His legacy is viewed through the lens of historical complexity, nationalism, and the broader implications of his actions for European history. While some may acknowledge his role in the struggle against imperial rule, others approach his legacy with caution, mindful of its historical context and the need for reconciliation in the region.

4.3. Perspectives from Contemporary Bosnia and Herzegovina

In Princip's homeland of Bosnia and Herzegovina, his legacy is deeply intertwined with the country's complex ethnic and religious mosaic. As a Bosnian Serb, Princip is remembered both as a symbol of resistance against foreign occupation and a figure whose actions had profound and far-reaching consequences for the region. His assassination of Archduke Franz Ferdinand is viewed as a critical turning point that accelerated the dissolution of the Austro-Hungarian Empire and contributed to the outbreak of World War I. Bosnian perspectives on Princip reflect the country's ongoing efforts to reconcile its diverse ethnic and religious communities, navigating the legacy of past conflicts and envisioning a shared future.

Thus, in Bosnia, Princip is not merely viewed as a historical figure but as a symbol of national identity, resistance, and the struggle for independence. Firstly, Princip is often seen through the lens of nationalism and as a key figure in the Bosnian Serb community. Some celebrate him as a hero who stood up against foreign oppression, representing a desire for autonomy and self-determination. This view

portrays Princip as a patriot who sought to liberate Bosnia from Austro-Hungarian rule and unite it with Serbia, aligning him with the broader aspirations of Serbian nationalism in the early 20th century.

Conversely, Princip's actions also carry controversial and divisive connotations. His assassination of Archduke Franz Ferdinand is historically linked with the outbreak of World War I, which had devastating consequences not only for Bosnia but the entire world. Critics argue that his act precipitated a chain of events leading to widespread suffering, including millions of deaths in the war and its aftermath. Thus, Princip is sometimes vilified as a catalyst for tragedy and chaos rather than glorified as a hero, especially within the Bosniak and Croat communities of Bosnia and Herzegovina. In this regard, the perception of Princip varies significantly across Bosnia's diverse ethnic and religious communities.

While many in the Bosnian Serb community revere him as a symbol of resistance against foreign domination, Bosniaks and Bosnian Croats see his legacy differently. For some Bosniaks, Princip represents a historical figure whose actions contributed to the instability and conflicts that plagued Bosnia throughout the 20th century. In this context, Princip's legacy is viewed with caution, given the ethnic tensions and violence that have shaped Bosnia's recent history. In this regard, the term "terrorist" is also avoided within general discourse, as it can upset the Bosnian Serb community and cause unnecessary tensions. However, this does not imply that Princip is celebrated as a hero by the Bosniaks and Bosnian Croats. Their relationship towards him remains rather ambivalent.

Therefore, in the broader context of contemporary Bosnian society, discussions about Princip often intersect with debates around nationalism, identity, and reconciliation. His image and memory are invoked during political discourse and public commemorations, reflecting differing interpretations of history and the complexities of national identity in post-conflict Bosnia. Efforts to reconcile these interpretations and foster a shared historical narrative remain ongoing challenges on Bosnia's path towards reconciliation and a stable, multi-ethnic society. Such efforts are yet to yield concrete results.

Thus, Gavrilo Princip's legacy in contemporary Bosnia is deeply polarizing and reflects the region's complex historical, political, and cultural dynamics. While some celebrate him as a national hero and symbol of resistance, others view him with scepticism and concern, mindful of the enduring impact of his actions on Bosnia and the world. Understanding Princip's place in contemporary Bosnia requires grappling with these diverse perspectives and recognizing the ongoing importance of historical memory in shaping the country's future.

5. Concluding Remarks

The legacy of Gavrilo Princip remains relevant in contemporary discussions about nationalism, identity politics, and historical memory in the Western Balkans. Efforts to commemorate Princip and interpret his significance reflect the ongoing struggle among academics to reconcile conflicting historical narratives and promote mutual understanding among Serbia, Croatia, and Bosnia. In this light, educational initiatives, memorialization projects, and public discourse should play crucial roles in shaping perceptions of Princip and his place in the region's collective memory. These efforts are integral to fostering reconciliation and healing wounds from past conflicts, as well as to forging a shared vision of a peaceful and prosperous future in the Western Balkans. However, it is questionable whether such efforts can yield concrete results due to the diverging historical narratives that remain dominant in those three societies.

When it comes to understanding Gavrilo Princip either as a freedom fighter or a terrorist – a hero or an enemy – it is only in Serbia and in the Bosnian Serb community that there is a clear image of him as a freedom fighter and a national hero, while the Bosniak and Croat societies have a more ambivalent stance on the issue. Therefore, Gavrilo Princip's legacy continues to evoke diverse and sometimes conflicting interpretations across Serbia, Croatia, and Bosnia. His assassination of Archduke Franz Ferdinand marked a watershed moment in European history, triggering World War I and shaping the course of the 20th century. How Princip is remembered and commemorated in each country reflects deep-seated national identities, historical grievances, and ongoing efforts at reconciliation. As Serbia, Croatia, and Bosnia navigate their shared histories and futures, the memory of Gavrilo Princip serves as a poignant reminder of the complexities of nationalism, historical memory, and the quest for peace in a region marked by cultural diversity and historical conflict.

ЛИТЕРАТУРА / LITERATURE

- Anderson, B. (1983). *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso.
- Baker, C. (2015). *The Yugoslav Wars of the 1990s*. London: Bloomsbury Publishing.
- Banac, I. (1984). *The National Question in Yugoslavia: Origins, History, Politics*. Ithaca: Cornell University Press.
- Clark, C. (2014). *The Sleepwalkers: How Europe Went to War in 1914*. London: Penguin Books.
- Dedijer, V. (1966). *The Road to Sarajevo*. London: MacGibbon & Kee.
- Fairclough, N. (1992). *Discourse and Social Change*. New York: Wiley.
- Horvat, S. (2014). First world war: was Gavrilo Princip a terrorist or a freedom fighter?. *The Guardian*, 15.4.2014, преузето са: <https://www.theguardian.com/commentis-free/2014/apr/15/first-world-war-gavrilo-princip-terrorist-freedom-fighter-revisionism>, датум приступања: 15.11.2024.
- Nora, P. (1989). Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire, *Representations Special Issue* (26): 7–24.
- Stevenson, D. (2014). Franz Ferdinand's Assassination and the Outbreak of World War I, *European Review of History* 21(5): 639–656.